GEMEENTE waadhoeke

GEMEENTEBLAD

Officiële uitgave van de gemeente Waadhoeke

Nr. 522555

10 november

2026

Erfgoedbeleid in de gemeente Waadhoeke 2026 – 2032

1 Inleiding

Erfgoed speelt een cruciale rol in ons begrip van het verleden, het heden en de toekomst. Erfgoed draagt daarmee bij aan onze identiteit, het is als een spiegel waarin we onze geschiedenis, tradities en waarden kunnen herkennen als bakens voor de toekomst: een *Ljocht op it ferline, beakens foar de takomst*.

De definitie van erfgoed

De termen 'cultureel erfgoed' en 'erfgoed' worden veelal naast elkaar gebruikt. Immers bijna al het erfgoed dat we in deze beleidsnota bespreken is cultureel erfgoed: ooit door mensen gemaakt of ontstaan. Naast de term cultureel erfgoed is er ook de term 'cultuurgoed'. Deze wordt in de Erfgoedwet gebruikt om de zogenaamde 'roerende' erfgoederen aan te duiden. Hiermee worden objecten, collecties en verzamelingen bedoeld die in musea, bibliotheken en archieven bewaard worden.
In de Erfgoedwet wordt het als volgt omschreven:

> *"Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden."*

In deze tekst gebruiken we kortweg de term 'erfgoed': alles uit het verleden – en soms ook uit heel recent verleden – dat belangrijk is om te behouden en te beschermen.

Aandacht voor erfgoed

Veel dorpen in onze gemeente hebben een plaatselijke erfgoedvereniging. Samen met onder andere Museum Martena, De Aerden Plaats, Franeker Academie, Koninklijk Planetarium Eise Eisinga, het Yep Hettinga Museum en het Keatsmuseum vertellen zij het 'Verhaal van Waadhoeke'.
Waadhoeke, gelegen aan UNESCO Werelderfgoed de Waddenzee, kent een rijke historie. Met de Waddenzee en het Eise Eisinga Planetarium komt Waadhoeke zelfs twee keer op de lijst van UNESCO voor.
Het 'Verhaal van Waadhoeke' wordt zichtbaar in de historische academiestad Franeker met, behalve het planetarium, haar bolwerken, stinzentuinen en voormalige professorenhuizen. Kenmerkend voor Waadhoeke is ook ons unieke en weidse landschap met de terpen en dijken, de veelheid aan dorpen, kerken en pelgrimspaden.
In Waadhoeke klinkt zowel Fries, Bildts als Franekers en typische Friese sporten als fierljeppen en kaatsen worden op hoog niveau beoefend en leven volop in Waadhoeke.

> ***It Sjûkelân***
> *Het Sjûkelân is een uniek kaatsveld midden in het centrum van Franeker. Voor de jaarlijkse wedstrijd van de Permanente Commissie (opgericht in 1853) wordt dit kaatsveld omgebouwd tot een groot kaats-stadion waar plaats is voor meer dan 5.000 bezoekers. De wedstrijd is behalve een oude traditie tevens de grootste kaatspartij ter wereld.*

Met het maken van erfgoedbeleid laten we zien dat erfgoed in Waadhoeke alle aandacht heeft, en dat de waarde van erfgoed wordt gezien. Met het erfgoedbeleid kunnen goed onderbouwde besluiten over de omgang met ons erfgoed genomen worden die gebaseerd zijn op een langetermijnvisie. Deze langetermijnvisie komt voort uit een aantal uitgangspunten die we belangrijk vinden. Deze uitgangspunten bespreken we in de volgende hoofdstukken.

Waarom erfgoedbeleid?

De gemeente Waadhoeke heeft op het terrein van erfgoed tot nu toe geen integraal en overkoepelend beleid geformuleerd, maar op onderdelen is er wel al veel 'werk in uitvoering'. Al deze activiteiten en projecten laten zien dat erfgoed in Waadhoeke de aandacht heeft, en dat de waarde van erfgoed wordt onderkend.
Daarnaast zijn er nog andere redenen om nu met erfgoedbeleid aan de slag te gaan.

1. Sinds de inwerkingtreding van de Erfgoedwet (juli 2016) hebben gemeenten er nieuwe wettelijke taken bijgekregen wat betreft het aanwijzen, beheren, behouden en afstoten van erfgoed.

De verdeling van taken tussen de drie overheden Rijk, provincie en gemeente is in deze nieuwe wet aangepast. Gemeenten hebben onder andere de plicht gekregen een erfgoedregister te onderhouden waarin erfgoed wordt geregistreerd en openbaar toegankelijk wordt gemaakt.

2. Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet (januari 2024) is cultuurhistorie een verplicht onderdeel in de integrale besluitvorming van gemeenten geworden. Cultuurhistorische waarden moeten meegewogen worden in ruimtelijke ontwikkeling en ingrepen in de fysieke leefomgeving. Om die reden is ook in de Omgevingsvisie de bescherming en instandhouding van erfgoed opgenomen en is in de visie een Omgevingsprogramma Erfgoed aangekondigd. In het Omgevingsprogramma werken we de uitvoering van het erfgoedbeleid verder uit. Daarbij gaat het om het gebruik, het beheer, de bescherming en het behoud van het onroerend, roerend en immaterieel erfgoed.

Participatie en inventarisatie
Tijdens het beleidsonderzoek zijn gesprekken gevoerd met erfgoedorganisaties en met andere betrokken partijen. Ook is een schriftelijke enquête afgenomen onder deskundigen op het gebied van erfgoed (zoals amateurhistorici). De uitkomsten van de gesprekken en de enquête zijn gebruikt bij het formuleren van het beleid. De lijst van gesprekspartners is te vinden in de bijlage.
Ook bij de uitvoering van het beleid maken we graag gebruik van de kennis en ervaring van allen die zich in Waadhoeke met erfgoed bezighouden. Zo komen we tot goed onderbouwde maatregelen waarvoor draagvlak is.

Naar integraal beleid
In het collegeprogramma 2022-2026 *Sûn wurkje oan 'e takomst* heeft het college aangekondigd in de periode 2022-2026 aan de slag te gaan met monumentenbeleid. Gezien de ambitie van college en raad om beleidsthema's zo mogelijk vanuit een brede, integrale visie op te pakken, kiezen we ervoor het onderwerp 'monumentenbeleid' te verbreden naar 'erfgoedbeleid'. Op tal van terreinen zetten we in Waadhoeke de stap van sectoraal naar integraal beleid. Erfgoed is bij uitstek een onderwerp dat zich leent voor een integrale benadering.
Erfgoedbeleid staat niet op zichzelf. Het heeft raakvlakken met ander beleid, zoals in de eerste plaats het cultuur- en taalbeleid. Daarnaast heeft erfgoed te maken met het beleid voor de fysieke leefomgeving, promotie en marketing, toerisme en recreatie, economie en duurzaamheid.
Het beschermen van erfgoed is daarmee een doel op zich, maar het wordt óók ingezet als instrument om andere doelen te bereiken.
Een voorbeeld van deze samenhang is: bij de ontwikkeling van het beleid voor toerisme en recreatie maken we een plan voor de revitalisering van het raadhuis van Franeker. Dit plan maken we tegelijkertijd ook vanuit het erfgoedbeleid (beschermen en behouden wat van waarde is) en vanuit economie (vestigingsklimaat binnenstad Franeker). En daarmee snijdt het mes aan twee kanten.
Dat is niet altijd het geval. Soms is er sprake van strijdige belangen tussen erfgoed en andere beleidsterreinen. Zo kunnen bij herverkaveling of herbestemming bijzondere landschapselementen verloren gaan.

Beleid in uitvoering
In de volgende hoofdstukken bespreken we behalve de doelen die we willen bereiken op hoofdlijnen ook de mogelijkheden die we als gemeente hebben om erfgoed goed te beheren, de toegankelijkheid te vergroten, educatie en onderzoek te stimuleren, en bij te dragen aan de verduurzaming van erfgoed.

Volgend op deze beleidsnota maken we een Omgevingsprogramma waarin de instrumenten voor de uitvoering worden uitgewerkt. Deze zijn:

a. Een erfgoedregister
   Een eerste belangrijk instrument dat gemeenten sinds de inwerkingtreding van de Erfgoedwet in handen hebben gekregen is de registerplicht. Het registreren van erfgoed dat beschermd en behouden moeten worden (zoals gemeentelijke monumenten, archeologische vindplaatsen en vondsten, en beeldende kunstcollecties) is een wettelijke taak voor gemeenten.

b. Maatregelen en (subsidie)regelingen
   Daarnaast zijn er maatregelen te nemen bijvoorbeeld om de toegankelijkheid van erfgoed te vergroten, en zijn er (subsidie)regelingen te maken voor inwoners en (vrijwilligers-) organisaties. Allereerst werken we aan de harmonisatie van beleid: aangezien Waadhoeke een samenvoeging is van vier afzonderlijke gemeenten ontbreekt bijvoorbeeld een gemeentebrede regeling ter bescherming van cultuurhistorische en landschappelijke waarden. Alle maatregelen en regelingen van de voormalige gemeenten die te maken hebben met erfgoed worden daarom tegen het licht gehouden en waar nodig aangepast en uitgebreid.
   Subsidieverlening is een veelgebruikt middel om te kunnen sturen. Naast incidentele subsidies is er structurele financiële ondersteuning voor organisaties als musea, stichtingen voor monumentenbeheer, de bibliotheek en de Academie van Franeker. Zij beheren en ontsluiten onze collecties en verzamelingen voor het publiek, en organiseren educatieve activiteiten.

Niet alle voorgenomen maatregelen kunnen tegelijkertijd worden uitgevoerd. In het Omgevingsprogramma werken we daarom ook de fasering en prioritering uit.

2 De indeling van erfgoed

Om in deze erfgoednota een zo volledig mogelijk beeld van erfgoed te schetsen hebben we een indeling van erfgoed gemaakt. Deze indeling wordt ook in de volgende hoofdstukken gebruikt. Daarin beschrijven we onze doelen per onderwerp.

a. Onroerend en roerend erfgoed

Bij onroerend erfgoed gaat het bijvoorbeeld over gebouwen en begraafplaatsen, maar ook in het landschap vinden we erfgoed, zoals archeologische vindplaatsen, dijken en terpen, en state- en stinzenterreinen.
Roerend erfgoed, of 'cultuurgoed', dat zijn de objecten, collecties en verzamelingen die in musea, bibliotheken en archieven bewaard worden. Geschriften, beeldende kunst (zoals schilderijen en beeldhouwwerken), religieuze objecten (zoals kerkorgels) en archeologische vondsten worden er ook toe gerekend.

b. Materieel en immaterieel erfgoed

Een tweede indeling die gemaakt wordt is die in materieel en immaterieel erfgoed. De roerende en onroerende goederen tezamen vormen het materieel erfgoed. De verhalen, de taal, de gebruiken, rituelen en tradities, met elkaar vormen die het immaterieel erfgoed. Ook dans, muziek, toneel en sporten als het fierljeppen en kaatsen, worden tot het immaterieel erfgoed gerekend. Het immaterieel erfgoed is naast het roerend en het onroerend erfgoed de derde categorie in onze beleidstekst.

c. Erfgoed naar functie

Een laatste indeling die je kunt maken is er eentje waarbij het 'gebruik' of de functie van het erfgoed centraal staat. De lijst van erfgoed naar functie is lang en breed en beslaat zowel roerend als onroerend erfgoed. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om industrieel, militair, literair, religieus, funerair, mobiel, maritiem, klinkend of groen erfgoed.
Ter afbakening bespreken we in deze beleidstekst alleen de erfgoederen die het meest relevant voor Waadhoeke zijn. Om die reden laten we bijvoorbeeld zowel het vliegend als het varend erfgoed in het Waadhoekse beleid buiten beschouwing.

In het hoofdstuk hierna formuleren we eerst een drietal leidende principes: bewustwording, verbinding en bescherming. Deze uitgangspunten geven richting aan het beleid. Met de leidende principes in gedachten worden een viertal 'algemene' doelen geformuleerd; doelen die we belangrijk vinden voor al het erfgoed. Daarna bespreken we de afzonderlijke onderwerpen.

3 Leidende principes

Het Verdrag van Faro (Portugal, 2005) is één van de Europese afspraken die zijn gemaakt over het bewaren en beschermen van erfgoed. In een ander Europees verdrag, het Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (Valletta, Malta, 1992) is de bescherming van archeologische vindplaatsen geregeld.
In het Verdrag van Faro is in het bijzonder de maatschappelijke waarde vastgelegd, de betekenis van erfgoed voor de samenleving. Deelname aan erfgoed is volgens dit verdrag één van de universele rechten van de mens. Het verdrag is in januari 2024 ook door Nederland ondertekend. De beginselen van Faro hebben tot de drie leidende principes 'bewustwording', 'verbinding' en 'bescherming' geleid.

Bewustwording

✓ **De maatschappelijke waarde van erfgoed staat centraal in onze omgang ermee; het vergroten van de kennis over erfgoed draagt bij aan historisch besef.**

Erfgoed is overal om ons heen, zowel in de fysieke ruimte, als in de dingen die we doen en belangrijk vinden.
Dankzij de zichtbare erfgoederen komen we méér te weten over onze geschiedenis. Archeologisch onderzoek, of bijvoorbeeld de restauratie van een gebouw, zijn belangrijk om verwijzingen naar die geschiedenis zichtbaar te maken, te bewaren en/of te herstellen. Aandacht voor erfgoed draagt dus bij aan ons historisch besef.
Educatie is een belangrijk doel van erfgoedbeleid. Immers, naarmate onze kennis over erfgoed groter is, is onze betrokkenheid en waardering ervoor groter. Dit is bewustwording. Wanneer betrokkenheid en waardering voor erfgoed groter is, leidt dit weer tot grotere bereidheid om het goed te beschermen.

Verbinding

✓ **Erfgoed verbindt mensen doordat het onze gemeenschappelijke identiteit weerspiegelt.**

Taal, tradities, rituelen en gebruiken, maar ook klederdrachten verbinden mensen met elkaar. Ze vertegenwoordigen gemeenschappelijke waarden en zorgen voor herkenning.

Maar ook de typische eigenheid van een plaats of gebied (een bolwerk, dijk, terp of grachtengordel) of een specifieke periode in de tijd (een middeleeuwse stins of objecten uit WOII) zorgen voor herkenning en gemeenschappelijkheid. Die verbondenheid heeft ook te maken met het eerste principe: bewustwording.

Het besef dat erfgoed niet op zichzelf staat, maar een brug is tussen heden en verleden, tussen gebieden dichtbij en verderweg, en tussen groepen mensen, leidt ook tot meer begrip en betrokkenheid voor erfgoed, voor onze geschiedenis, voor onze eigen leefomgeving en voor die van anderen. Door het organiseren van samenwerking en kennisdeling bevorderen we ook de verbondenheid met erfgoed.

Van belang is dat we erfgoed niet alleen fysiek of in onze verhalen willen verbinden, maar ook digitaal, zodat erfgoed altijd en overal openbaar toegankelijk zal zijn. Om dat doel te bereiken is door de rijksoverheid samen met het Netwerk Digitaal Erfgoed (een groot aantal samenwerkende erfgoedorganisaties), de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed ontwikkeld, een digitale infrastructuur die tot doel heeft erfgoed digitaal voor iedereen op een laagdrempelige manier te ontsluiten.

Digitalisering is onmisbaar bij onderzoek naar erfgoed, bij het vinden of delen van kennis en informatie, en om publiciteit te geven aan collecties, vondsten, verhalen etc.
Ook om uitvoering te geven aan de registerplicht is digitalisering van erfgoed noodzakelijk.

Bescherming

✓ **Erfgoed is kwetsbaar; om die reden is het noodzaak dit goed te beschermen door erfgoed aan te wijzen, met zorg te beheren en te behouden.**

Dit leidend principe gaat over de omgang met erfgoed en verwijst behalve naar het zorgvuldig beheer en behoud van erfgoed, ook naar het aanwijzen, (her)bestemmen en afstoten ervan.
In de Omgevingswet is nadrukkelijk aandacht voor de bescherming van erfgoederen. De gemeente moet voor erfgoed met een beschermde status een toereikend beschermingsregime opnemen in het omgevingsplan. De rijksoverheid heeft hiervoor een aantal instructies en 'instructieregels' (aanwijzingen aan gemeenten) opgesteld. Een voorbeeld: een gemeente kan in het omgevingsplan (en in de erfgoed- en omgevingsverordening) stads- en dorpsgezichten beschermen op basis van door het Rijk opgestelde criteria. Op vergelijkbare wijze kan de gemeente ook (delen van) cultuurlandschappen beschermen.

Naast het wettelijke beschermingsregime kan erfgoed beschermd worden door het bevorderen van participatie (bijvoorbeeld door het levend houden van oude ambachten) en door het verbeteren van de zichtbaarheid en toegankelijkheid van erfgoed (bijvoorbeeld door de oude glorie van een behoudenswaardig gebouw of object te herstellen). De bijzondere cultuurhistorische waarde van deze zaken wordt daarmee beter zichtbaar en minder kwetsbaar voor vandalisme, onwetendheid, of andere redenen die er kunnen zijn om onzorgvuldig met erfgoed om te gaan.

4 Algemene beleidsdoelen
Met de leidende principes in gedachten benoemen we hieronder een viertal 'algemene' doelen; doelen die we belangrijk vinden. In de volgende hoofdstukken gebruiken we de algemene beleidsdoelen om de specifieke doelen uit te werken.

4.1 Goed beheer
Het aanwijzen, behouden en beheren van erfgoed heeft een doel en belang in zichzelf, omdat het noodzaak is kwetsbaar erfgoed te beschermen. Immers, "*alles van waarde is weerloos*" (Lucebert).
Een algemeen doel van erfgoedbeleid is dat erfgoederen allereerst zorgvuldig beheerd en behouden moeten worden. Voor monumenten betekent dat: een onderhouds- en instandhoudingsplicht. Dit is in de Erfgoedwet zo vastgelegd. Daarom zijn er regels voor het aanwijzen, (her)bestemmen en afstoten ervan opgenomen in onze Erfgoedverordening. Een gemeentelijk register van erfgoederen is een belangrijk instrument waarmee de instandhouding van monumenten ook daadwerkelijk gewaarborgd kan worden.

4.2 Brede toegankelijkheid
In de lijn met het Verdrag van Faro vinden wij dat ons erfgoed voor iedereen toegankelijk moet zijn. Toegankelijkheid betekent openbaarheid, bekendheid en vertrouwdheid met erfgoed.

Toegankelijkheid kent vier componenten:
1) Fysieke toegankelijkheid betekent dat alle mensen, óók die met een (fysieke) beperking, erfgoed kunnen ervaren en eraan kunnen deelnemen.

2) Maatschappelijke toegankelijkheid gaat over het wegnemen of voorkomen van 'ervaren' drempels bij bezoekers of deelnemers. Hierbij kunnen belemmeringen een rol spelen die te maken hebben met sociale veiligheid, of dat mensen zich niet welkom voelen.
3) Erfgoed moet ook financieel toegankelijk zijn; de entreeprijs mag geen belemmering zijn voor participatie.
4) Dankzij digitalisering is erfgoed ook langs die weg duurzaam toegankelijk.

4.3 Inzet op educatie en onderzoek

Feit is dat, naarmate we ergens meer over weten, onze betrokkenheid en waardering ervoor groter is. Naast beheer en onderhoud, registratie en toegankelijkheid, vinden we het vergroten van de kennis over erfgoed dus een belangrijk beleidsdoel.
In het primair en voortgezet onderwijs is het dan ook wettelijk verplicht aandacht te besteden aan erfgoededucatie. Via erfgoededucatie ervaren leerlingen dat de eigen omgeving betekenis heeft en dat erfgoed ook met henzelf te maken heeft.

Educatie, kennis en informatie zijn ook voor andere leeftijds- en doelgroepen belangrijk. Middelen daarbij in te zetten zijn lezingen, cursussen, workshops, rondleidingen en dergelijke. Maar ook brochures, informatiepanelen, digitale toegankelijkheid via QR-codes etc. zorgen voor meer informatie en betere toegankelijkheid van het erfgoed.

Het belangrijke werk van amateurhistorici, amateurarcheologen en andere vrijwilligersorganisaties is onmisbaar als het gaat om educatie en onderzoek.

4.4 Verduurzaming

Ons erfgoedbeleid streeft naar het duurzaam behouden, benutten en doorgeven van cultureel en historisch erfgoed aan toekomstige generaties. Het erfgoedbeleid sluit hiermee aan bij de duurzaamheidsambities van de gemeente Waadhoeke, waarin energieneutraliteit in 2040 en zorgvuldig ruimtegebruik centraal staan, inclusief het behoud van landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Erfgoed wordt zo niet alleen behouden, maar levert ook een zichtbare bijdrage aan een duurzame fysieke en sociale leefomgeving.

Duurzaam behoud is in de eerste plaats het inzetten van energiezuinige restauratietechnieken, herbestemming van monumentale gebouwen en het gebruik van milieuvriendelijke materialen.
In de tweede plaats worden erfgoederen van oudsher duurzaam behouden (geconserveerd) in depots van bibliotheken, archieven en musea, waar de o.a. klimaatgereguleerde omstandigheden optimaal zijn.
De derde vorm van duurzaam behoud is de eerdergenoemde digitalisering.

5 Onroerend erfgoed

5.1 Monumenten

De gemeente Waadhoeke beschikt over een rijk en gevarieerd erfgoedlandschap, bestaande uit rijksmonumenten, karakteristieke panden en erfgoed van internationale betekenis.

> ***Het Poptaslot***
> *Eén van de best bewaarde stinzen van Friesland is de Heringastate, ook wel het 'Poptaslot' genoemd.*
> *De stins werd omstreeks 1512 door de familie Heringa gesticht en een eeuw lang door de familie bewoond. Daarna komt de state door vererving in handen van het adellijke geslacht Van Eysinga. In 1631 wordt de stins gemoderniseerd en krijgt het de huidige vorm. In 1687 koopt Dr. Henricus Popta (1635-1712) Heringastate als zomers buitenverblijf. Hij sticht o.a. het nabijgelegen Vrouwengasthuis. Dankzij zijn erfstelling is de state door zorgvuldig beheer van huis en tuin uitzonderlijk goed bewaard gebleven.*

Waadhoeke telt momenteel 503 rijksmonumenten – waaronder 73 archeologische monumenten – en één gemeentelijk monument: de fabrieksschoorsteen in Winsum. Daarnaast kent de gemeente twee monumenten op de Werelderfgoedlijst van UNESCO: de Waddenzee en het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium.
Naast deze officiële monumenten zijn er in Waadhoeke meer dan 700 karakteristieke panden. Deze hebben binnen het omgevingsplan een bijzondere beschermingsstatus. Ze mogen niet zonder meer worden gesloopt en bij verbouwing moet hun karakteristieke uitstraling behouden blijven. Karakteristieke panden kunnen de status van gemeentelijk monument krijgen. Gemeentelijke monumenten vallen onder de bescherming zoals vastgelegd in de Erfgoedverordening van 2019.

De meest recente monumenteninventarisatie is in mei 2024 opgeleverd door het Steunpunt Monumentenzorg Fryslân. Het is een bundeling van eerdere inventarisaties die zijn opgesteld ten behoeve van bestemmingsplannen van de voormalige gemeenten. Ruim 1.300 objecten zijn beoordeeld aan de hand van een puntenwaarderingssysteem. Op basis van deze systematiek zijn ruim 500 objecten als karakteristiek aangemerkt en ongeveer 200 objecten beoordeeld als potentieel gemeentelijk monument. Het betreft een breed scala aan objecten: veelal woningen en boerderijen, maar ook bruggen, begraafplaatsen, transformatorhuisjes, kerken, scholen, fabrieken en stationsgebouwen.
Deze inventarisatie bouwt voort op eerdere inventarisaties, waaronder het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) waarin provinciebreed circa 7.000 objecten uit de periode 1850 – 1940 zijn geïnventariseerd. De resultaten zijn opgenomen in de Cultuurhistorische Kaart Fryslân (CHK) en vormen een belangrijke basis voor de huidige inventarisatie.
De huidige inventarisatie is echter een bundeling van waarderingen op basis van verschillende criteria en uiteenlopende beoordelingsmethoden. Dit staat een eenduidig en toekomstbestendig beschermingsbeleid in de weg.

Het doel
In collegeprogramma 2022-2026 *Sûn wurkje oan 'e takomst* is monumentenbeleid aangekondigd. Opgave is het harmoniseren van bestaande regelingen en eerdere inventarisaties. Het doel is om in kaart te brengen welke objecten behoudenswaardig zijn, zodat deze op basis van duidelijke criteria een passende beschermingsstatus kunnen krijgen.

Uitvoering
- Harmonisatie van de bestaande inventarisatie.
- Herbeoordeling van objecten als karakteristiek of potentieel gemeentelijk monument op basis van actuele inzichten en geïntegreerde criteria, met als doel een eenduidige inventaris.
- Ontwikkeling van een toegankelijk digitaal monumentenregister, waarin alle aangewezen monumenten en karakteristieke panden worden opgenomen en zo worden ontsloten voor het publiek.

5.2 Kerkgebouwen
In opdracht van de gemeente heeft de Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân een onderzoek naar de kerkgebouwen in Waadhoeke gedaan. Om de kerkenvisie te kunnen maken zijn 70 kerken geïnventariseerd en de eigenaren geënquêteerd.
De kerken staan in 37 dorpen en kernen en een achttal is te vinden in Franeker. Bijna in alle dorpen en kernen is dus een kerk te vinden.

> ***Klooster-Lidlum***
> *De naam Klooster-Lidlum verraadt een kloostergeschiedenis. In de middeleeuwen stond hier een Kanunnikenklooster met de naam Mariadal. In 1572 werd het klooster geplunderd en verwoest. De bezittingen gingen over naar de Staten van Friesland. Ook de kerk die bij dit klooster hoorde is toen niet gespaard gebleven.*

Van de 70 kerken hebben 37 de status van rijksmonument; bijna allemaal zijn deze vóór 1900 gebouwd. Een aantal van de niet-monumentale kerken heeft in de monumenteninventarisatie wel de aanduiding 'karakteristiek object' gekregen. Het hebben van een monumentale status is bevorderlijk of zelfs noodzakelijk voor het aanvragen van onderhoudssubsidies. Van de 36 kerken waar nog gebedsdiensten worden gehouden zijn er 27 eigendom van een PKN-gemeente. De 34 overige kerkgebouwen hebben inmiddels (deels) een andere functie gekregen, het merendeel (11 gebouwen) is herbestemd voor wonen of bedrijvigheid.
Een tiental kerken is eigendom van de Stichting Alde Fryske Tsjerken. Het doel van de stichting is "de stenen levend te houden" door een kerkgebouw een nieuwe (culturele) bestemming te geven als deze dreigt leeg te komen.

Noemenswaardig te vermelden is dat ook in Fryslân het verschijnsel van 'gescheiden eigendom' voorkomt waarbij het kerkgebouw het eigendom is van de kerkelijke gemeente, en de kerktoren van de burgerlijke gemeente is. Deze situatie is ontstaan in de Napoleontische tijd, toen veel kerktorens vanuit militair oogpunt aan de burgerlijke overheid werden toegewezen. In Waadhoeke gaat het om elf torens. De gemeente heeft het eigendom van de torens overgedragen aan de Stichting tot behoud van monumenten in de gemeente Waadhoeke. Deze stichting houdt zich, met financiële steun van de gemeente Waadhoeke en andere overheidsinstanties, bezig met het beheren en behouden van monumenten.

Voor veel mensen heeft een kerkgebouw een belangrijke betekenis: niet alleen als (voormalig) gebedshuis of ontmoetingsplek, maar ook vanwege de cultuurhistorische waarde, de centrale ligging in het dorp, of de functie als herkenningspunt – want vaak is het juist de kerktoren die het dorp al van verre zichtbaar maakt.

Voor veel kerkbesturen is het beheer en onderhoud van de kerkgebouwen echter een steeds grotere opgave. Veel voorkomende knelpunten zijn het teruglopende aantal kerkleden en vrijwilligers, de hoge energielasten en de ingewikkelde opgave van verduurzaming van het gebouw.

Het doel
Voor de gemeente is het belangrijk de ontwikkelingen binnen de kerkgemeenschappen te kennen, en om betrokken te zijn bij de overwegingen die er zijn om kerkgebouwen af te stoten, of voor ander gebruik te kiezen. Gemeente, kerkeigenaar en andere betrokken partijen in de omgeving van het gebouw kunnen samen naar een geschikte her- of nevenbestemming voor het gebouw zoeken en zo bijdragen aan de leefbaarheid in een dorp.

Uitvoering
- ➢ We onderzoeken welke beschermingsstatus passend is voor kerkgebouwen.
- ➢ In een transformatiekader worden de kaders voor herbestemming, verbouw, verduurzaming of herontwikkeling geformuleerd. Met het opstellen van een dergelijk kader als leidraad kan de unieke cultuurhistorische waarde van het kerkgebouw in zijn omgeving worden gewaarborgd en geven we sturing aan mogelijkheden voor nieuw gebruik van het gebouw.
- ➢ Samen met de Stichting tot behoud van monumenten in de gemeente Waadhoeke gaan we na of deze de status van Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM) kan krijgen. Het POM-predicaat vergroot de kans op rijkssubsidies wordt en ontzorgt de stichting op administratief vlak.

  De Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM):
  Criteria voor een POM-predicaat vanuit het Rijk zijn het op deskundige, professionele wijze structureel en consistent in stand houden van tenminste twintig rijksmonumenten. Om de status te verkrijgen moet de aanvrager aantonen te voldoen aan de criteria van artikel 31 lid 1 van de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (Sim). Zo moet de kwaliteit van de uitvoering van werkzaamheden aan rijksmonumenten gewaarborgd zijn en tenminste vijf jaar een structureel en consistent karakter hebben, en de organisatie moet financieel stabiel zijn.

5.3 Molens
De gemeente Waadhoeke telt in totaal zeventien historische molens die in het verleden cruciaal waren voor waterbeheer en voedselvoorziening. Dit zijn molens van verschillende typen: grondzeilers, spinnenkopmolens, Amerikaanse windmotors en stellingmolens. Deze molens zijn vrijwel allemaal in eigendom van verschillende stichtingen. Zestien van deze molens hebben de status van rijksmonument, Heechhiem niet. Dankzij deze status zijn veel molens behouden en gerestaureerd met rijks-, provinciale- en gemeentelijke subsidies.
Voor het behoud van de molens moeten deze blijven draaien en gesmeerd worden om uitdroging van onderdelen te voorkomen en het risico van knaagkevers te verkleinen. Hiervoor zijn molenaars nodig. Het Gild Fryske Mounders is het opleidingsorgaan voor vrijwillige molenaars in Friesland.
De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zorgt voor de bescherming en instandhouding van monumentale molens. Met subsidies stimuleert de RCE, provincie en gemeente het behoud en beheer van molens. Daarbij deelt de RCE kennis over molens met eigenaren en ontwikkelaars.

Het doel
In lijn met het landelijk beleid willen wij in Waadhoeke de molens in stand houden, zodat zij hun cultuurhistorische en landschappelijke waarde behouden. Daarnaast willen we de bekendheid en zichtbaarheid van onze molens vergroten, zodat inwoners en bezoekers de betekenis van dit erfgoed beter ervaren. Ook werken we samen met de eigenaren en koppelen we de activiteiten van de molens actief aan lokale en regionale initiatieven.

Uitvoering
- ➢ We zetten in op technisch behoud van de molens, waarbij de eigenaren een beroep kunnen doen op de bestaande subsidieregelingen.
- ➢ De molenbiotoop nemen we in het Omgevingsplan op. De molenbiotoop is de directe omgeving waarin een windmolen staat. In de molenbiotoop speelt de windvang een grote rol: een molen heeft voldoende wind nodig om te draaien. Daarom moet de ruimte rondom de molen vrij blijven van obstakels zoals hoge gebouwen, bomen of andere bebouwing.

5.4 Begraafplaatsen en graven
Bij funerair erfgoed gaat het om de tastbare overblijfselen, zoals begraafplaatsen, grafmonumenten en bijbehorende structuren (hekwerken, aanleg, lijkenhuisjes), die gerelateerd zijn aan de dood, begrafenisrituelen en rouw. Het is erfgoed dat inzicht geeft in de manier waarop mensen door de eeuwen heen met de dood zijn omgegaan.

Waadhoeke kent veertig begraafplaatsen, waaronder vier gemeentelijke begraafplaatsen. Deze laatste bevinden zich in Franeker, St.-Annaparochie, St.-Jacobiparochie en Vrouwenparochie.

In de *Verordening Beheer gemeentelijke begraafplaatsen Waadhoeke 2021* (artikel 20) is opgenomen hoe we omgaan met historische graven en opvallende grafbedekkingen op de gemeentelijke begraafplaatsen:

1. "Het college houdt een lijst bij van graven die van historische betekenis zijn of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft en die daardoor een bescherming verdienen.
2. Het college stelt een nadere regeling historische grafbedekkingen vast, waarin in elk geval de criteria voor plaatsing op de lijst, de wijze van plaatsing en de wijze van bescherming worden bepaald.
3. Alvorens tot ruiming van graven wordt overgegaan onderzoekt het college of er graven zijn die in aanmerking komen om op de lijst te worden bijgeschreven.
4. Het college beslist over het ruimen van graven en het verwijderen van grafbedekkingen die op de in het eerste lid bedoelde lijst staan na advies ingewonnen te hebben van de daartoe ingestelde adviescommissie."

Om verschillende redenen is er (nog) geen uitvoering gegeven aan dit artikel uit de verordening.

Naast de gemeentelijke begraafplaatsen zijn er nog 36 bijzondere begraafplaatsen, verspreid over de gemeente. De meeste zijn eigendom van, en worden beheerd door, een kerkelijke organisatie. De kerkhoven van Menaam, Slappeterp, Boksum, Sexbierum, Pietersbierum en Tzummarum zijn rijksmonument. Meerdere grafzerken op de kerkhoven van Baaium en Berlikum hebben de monumentenstatus. Nieuwe feiten en inzichten over onze geschiedenis en wie daar een rol in hebben gespeeld, zouden kunnen leiden tot een herwaardering van de historische betekenis van bepaalde personen of grafmonumenten. Daarom is het wenselijk dat de toetsing, zoals voorgeschreven in artikel 20 van de verordening bij een voorgenomen grafruiming gaat gelden voor alle 40 begraafplaatsen in Waadhoeke. Uit de reglementen van de 36 begraafplaatsen blijkt dat 39% een dergelijk voorschrift al heeft opgenomen. Van 25% is zeker dat dat voorschrift niet is opgenomen. Bij 8% is het voorschrift niet meer van toepassing omdat het kerkhof nagenoeg leeg is en gesloten. Van de resterende 28% moet uit onderzoek nog blijken hoe het voorschrift bij die kerkhoven wordt gehanteerd.

Oorlogsgraven
Op verschillende gemeentelijk en niet-gemeentelijke begraafplaatsen zijn oorlogsgraven te vinden. Een oorlogsgraf is een begraafplaats voor leden van de strijdkrachten of burgers die zijn omgekomen tijdens militaire operaties. We onderscheiden Nederlandse oorlogsgraven, oorlogsgraven van het Gemenebest en overige slachtoffers van de oorlog.
Deze erkende oorlogsgraven worden door de Oorlogsgravenstichting onderhouden. Die van andere slachtoffers worden niet beschermd en een volledige lijst is hier nog niet van samengesteld.

Het doel
We willen op begraafplaatsen historisch betekenisvolle graven en grafbedekkingen van opvallende kwaliteit beschermen en behouden.

Uitvoering
- Wat betreft de vier gemeentelijke begraafplaatsen geven we uitvoering aan artikel 20 van de *Verordening Beheer gemeentelijke begraafplaatsen Waadhoeke*.
- Bij voorgenomen ruimingen vragen we de beheerders van de 36 niet-gemeentelijke begraafplaatsen om de strekking van artikel 20 lid 4 toe te passen, oftewel dat wordt nagegaan of het graf in aanmerking komt om op de lijst te worden bijgeschreven. Om de eigenaren van deze begraafplaatsen bij de instandhoudingsplicht tegemoet te komen gaan we hiervoor jaarlijks een bedrag reserveren en kennis delen over inventarisatie en onderhoud.
- Samen met de eigenaren van de niet-gemeentelijke begraafplaatsen en de lokale erfgoedverenigingen gaan we de zichtbaarheid en het verhaal achter ons funerair erfgoed vergroten.
- In de Kerkenvisie betrekken we ook de kerkhoven.

5.5 Landschap, stad en dorpen
Waadhoeke vormt een levend archief van menselijke bewoning en de eeuwenoude relatie tussen mens, zee en land. In het zuiden bevindt zich het kleiterpenlandschap, in het midden en noordwesten de kwelderwallen en kweldervlaktes, in het noorden het planmatige polderlandschap van het Bildt, en daar weer ten noorden van: de dynamische Waddenzee. Samen vormen deze landschappen een karakteristieke ruimtelijke identiteit die gekoesterd en beschermd moet worden.

Het Verhaal van Waadhoeke

De landschapsbiografie 'Het verhaal van Waadhoeke, 3000 jaar leven met het water' vertelt het verhaal van het landschap van Waadhoeke. Hoe het landschap is ontstaan, hoe het zich heeft ontwikkeld en welke kwaliteiten aan het landschap kunnen worden worden toegedicht. Het is geen visie, het is een beleidsneutraal, beschrijvend verhaal dat zich laat lezen als een spannend geschiedenisboek.

Naast een gevarieerd en historisch landschap beschikt Waadhoeke over tal van andere landschapskwaliteiten, zoals terpen en state- en stinzenterreinen. In Franeker is bijvoorbeeld de Martenatuin te bezoeken, bekend om haar karakteristieke stinzenflora. De directe omgeving van de Oort-fontein is ontworpen door de bekende tuinarchitect Piet Oudolf. In Wier ligt de Lauta Tún, en in Bitgummole zijn de restanten van het stinzenterrein Groot Terhorne nog goed zichtbaar.
Sommige terpen en stinswieren zijn inmiddels rijksbeschermd en aangewezen als archeologisch monument. Daarnaast maken diverse andere landschapselementen deel uit van bestaande beschermingsstructuren. Zo is het gebied tussen de Nieuwe en Oudebildtdijken op rijksniveau aangewezen als beschermd gezicht.

Stads- en dorpsgezichten
Waadhoeke kent zes rijksbeschermde stads- en dorpsgezichten: Franeker, Achlum, Dronryp, Marsum, Oudebildtzijl en de Oude- en Nieuwebildtdijk. Deze gebieden zijn vóór de Tweede Wereldoorlog gebouwd of aangelegd en vormen samen een waardevol deel van het ruimtelijk erfgoed van de gemeente. Elk gezicht heeft een eigen karakter, met een herkenbare historische structuur en een samenhang tussen bebouwing, openbare ruimte en landschap. De bescherming is erop gericht om toekomstige ontwikkelingen in deze gebieden mede vorm te geven op basis van hun historische kenmerken, zodat de ruimtelijke karakteristiek wordt voortgezet en versterkt.

Ook op kleinschaliger niveau biedt Waadhoeke bijzondere landschappelijke waarden. Typische vormen van zogenaamd microreliëf zoals greppelland en kruinige percelen, verdienen bescherming en behoud. Door jarenlange ruilverkaveling zijn deze zeldzaam geworden. Verder hebben verschillende bomen binnen de gemeente, vanwege hun leeftijd of andere bijzondere kenmerken, een beschermingsstatus gekregen in het gemeentelijke Bomenregister. Zie voor meer informatie Beschermde Bomen via de website van Waadhoeke.

Het doel
Het behoud en versterken van de aanwezige cultuurhistorische en landschappelijke waarden is een belangrijk uitgangspunt. Aangezien Waadhoeke een samenvoeging is van vier gemeenten, beschikt de gemeente thans niet over een gemeentedekkende, volledig (integrale) regeling ter bescherming van die waarden. Het doel is dus om samenhangend beleid te realiseren voor het behoud en de versterking van cultuurhistorische en landschappelijke waarden.

Uitvoering
- Inventariseren, waarderen en zo mogelijk aanwijzen van cultuurhistorische en landschappelijke waarden.
- Actualiseren en harmoniseren van regels omtrent de bescherming van cultuurhistorische en landschappelijke waarden.
- Een onderzoek doen of de tuin bij het Academiegebouw weer een botanisch karakter kan krijgen.

5.6 Archeologische vindplaatsen
Als het gaat over archeologie kun je een onderscheid maken tussen 'vindplaatsen' en 'vondsten'. In deze paragraaf beschrijven we de vindplaatsen en in paragraaf 6.5 beschrijven we de vondsten.
Waadhoeke draagt zorg voor de sporen van menselijke aanwezigheid in de bodem en onder water. Het Verdrag van Valletta is hierbij leidend.
Ons rijke bodemarchief weerspiegelt eeuwen van vernieuwing en aanpassing aan veranderende omstandigheden door vindingrijke bewoners. Het biedt ons waardevolle inzichten voor duurzame keuzes nu en in de toekomst (zoals het bouwen op terpen), waarin water en bodem ons blijven sturen. Archeologie maakt deze lange geschiedenis zichtbaar en tastbaar.

Het doel
In Waadhoeke streven we ernaar om archeologische waarden en verwachtingen – in het bijzonder uit de Nieuwe Tijd (1450 tot heden) – een plek te geven binnen het ruimtelijk beleid.
We gaan de maatschappelijke meerwaarde van archeologisch erfgoed vergroten door het eigen archeologiebeleid in lijn te brengen met de principes van het Verdrag van Faro. Het doel daarbij is het vergroten van de zichtbaarheid en toegankelijkheid voor inwoners en bezoekers.

Uitvoering

- Opstellen van een gemeentelijke inventarisatie en beleidsadvieskaart van archeologisch potentieel op land en onder water, als basis voor beschermingsregimes en regels in het omgevingsplan.
- Ontwikkelen van een dynamische onderzoeksagenda die richting geeft aan onderzoek en die de verbinding legt met maatschappelijke opgaven.
- Versterken van de samenwerking met lokale (belangen)verenigingen en inwoners bij archeologische initiatieven.
- Onderzoeken hoe lokale kennis van inwoners (zoals bijvoorbeeld agrariërs) beter benut kan worden bij archeologisch onderzoek.

6 Roerend erfgoed

6.1 Musea en erfgoedorganisaties

Musea spelen een centrale rol bij de bescherming, het behoud en de presentatie van erfgoed. Om die reden subsidieert de gemeente het Keatsmuseum, Museum Martena en het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium. Museum Martena en het Planetarium ontvangen naast de gemeentelijke subsidie ook een meerjarige subsidie van de provincie Fryslân.

> ***De Waadhoekse musea***
> *Het Keatsmuseum is het oudste sportmuseum van Nederland, het wordt gerund door vrijwilligers en vertelt de geschiedenis van de kaatsport. Museum Martena is gevestigd in een stadskasteel en vertelt verhalen over de stad Franeker en haar omgeving, belicht het universiteitsverleden van de stad en haar beroemdste studente Anna Maria van Schurman.*
> *Aan het plafond van de woonkamer van een grachtenhuis in Franeker bevindt zich het oudste nog werkende planetarium ter wereld, sinds september 2023 bijgeschreven op de UNESCO werelderfgoedlijst en goed voor 100.000 bezoekers per jaar.*
> *Naast genoemde musea zijn er nog enkele kleinere (particuliere) musea in Waadhoeke zoals het Yep Hettinga Museum (Firdgum), het Schoolplatenmuseum (Deinum) en het Korendragershuisje (Franeker).*

Historisch Centrum Franeker en Stichting Bildts Aigene zijn twee voorbeelden van organisaties die bezig zijn met de collectie en ontsluiting van de historie, cultuur (en taal) van respectievelijk Franeker en ‘t Bildt.
Daarnaast is veel kennis over de lokale geschiedenis te vinden bij de plaatselijke erfgoedverenigingen. De organisatie, werkwijze en zichtbaarheid verschilt per vereniging. Het varieert van de éénpitter op een zolderkamer tot verenigingen met eigen website en onderkomen.

Om de vindbaarheid en zichtbaarheid van de erfgoedverenigingen te verbeteren en de onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling te verbeteren is een kwartiermaker ingezet. Ook stimuleren we samenwerking en contact tussen de erfgoedverenigingen en professionele erfgoedinstellingen als Museum Martena en ondersteunende organisaties als Stichting Erfgoed & Publiek en het Fries Film & Audio Archief.
In de drie vestigingen van de openbare bibliotheek in Waadhoeke zal een historisch Informatiepunt worden ingericht waar verbinding wordt gemaakt tussen publiek, lokale geschiedenis en de plaatselijke erfgoedvereniging.

Het doel
We werken samen met culturele- en erfgoedorganisaties om het ‘Verhaal van Waadhoeke’ te bewaren, beheren en voor jong en oud zichtbaarder, toegankelijker en meer samenhangend te presenteren. Digitalisering van de lokale collecties is daarbij een belangrijk hulpmiddel en voorwaarde.

Uitvoering
- Via het cultuureducatieprogramma Waadzinnig komen alle basisschoolleerlingen in Waadhoeke in aanraking met het ‘Verhaal van Waadhoeke’, zoals onder andere wordt verteld in de drie grote musea.
- We onderzoeken de mogelijkheid om te komen tot een netwerkorganisatie van Waadhoekse erfgoedverenigingen.
- We gaan in samenwerking met de lokale erfgoedverenigingen werken aan een betere fysieke en digitale toegankelijkheid van hun archief en aan de vindbaarheid en zichtbaarheid van hun organisatie.

6.2 Bibliotheken en archieven

Het gemeentearchief
Het fysieke archief van de gemeente Waadhoeke bestaat uit de archieven van de voormalige gemeenten het Bildt, Franeker, Franekeradeel, Menameradeel, Barradeel en een gedeelte van Harlingen. Daarnaast omvat het particuliere archieven, het archief van het Psychiatrisch Ziekenhuis en het archief van de

gemeente Waadhoeke zelf (sinds 2018). Het omvat ruim vier kilometer aan documenten, kaarten, tekeningen, foto's en andere zaken. De oudste stukken komen uit de 15e eeuw.
De belangrijkste taak van het gemeentearchief is uitvoering te geven aan de Archiefwet. De Archiefwet regelt dat (delen van) overheidsarchieven na verloop van tijd openbaar worden voor burgers. Om te voorkomen dat die overheidsarchieven beschadigd raken of zelfs verloren gaan, stelt de wet eisen aan goed informatie- en archiefbeheer. Het gemeentearchief van Waadhoeke is in de basis op orde en beheer vindt plaats op basis van de wettelijke vereisten.

Het gemeentelijk archief, Bildts Aigene, het Historisch Centrum Franeker (HCF) en het Fries Film & Audio archief weten elkaar goed te vinden. Samen met de andere Friese gemeenten wordt samengewerkt aan het vergroten van de toegankelijkheid voor genealogisch onderzoek, dit via de website AlleFriezen.

Lokale erfgoedverenigingen
Elke erfgoedvereniging houdt er een eigen wijze van documenteren op na. Dit maakt het erfgoed kwetsbaar. Waar de één werkt met een doos met documenten en foto's, heeft de ander een dossierkast tot zijn beschikking en weer andere verenigingen hebben hun archief gedigitaliseerd en bewaren deze in de 'cloud'.

Bibliotheken Noord Fryslân
Bibliotheken zijn kennis-, informatie- en ontmoetingscentra die verhalen en geschiedenis levend houden door middel van collecties, digitale middelen, workshops, lezingen en samenwerkingen met erfgoedpartners.
In Waadhoeke hebben we bibliotheeklocaties in Dronryp, St.-Annaparochie en Franeker. Deze locaties zijn onderdeel van de Bibliotheken Noord Fryslân (BNF).
In de locatie St.-Annaparochie werken Bildts Aigene en de bibliotheek nauw samen bij het presenteren en zichtbaar maken van de Bildtse historie, cultuur en taal. In Dronryp heeft de Wurkgroep Histoarysk Dronryp een eigen plek in de bibliotheekruimte.
BNF is voor de gemeente een belangrijke samenwerkingspartner als het gaat om het onderling verbinden van de lokale erfgoedverenigingen, en om het zichtbaar en vindbaar maken hun werk.

> ***Tresoar, de bewaarplaats van de geschiedenis van Fryslân***
> *Tresoar is een bibliotheek, archief en museum in één. Gevestigd in Leeuwarden, biedt Tresoar bijna twaalf eeuwen aan informatie over de geschiedenis en de cultuur van de provincie Fryslân. Om haar collecties zichtbaar te maken zijn er regelmatig tentoonstellingen, lezingen, symposia, etc.*
> *Tresoar is tevens de bewaarplaats van de voormalige bibliotheekcollectie van de Franeker universiteit (ongeveer 1100 boeken). Pronkstuk is de door stadhouder Willem Johan Friso geschonken Atlas van Blaeu.*

Het Fries Film & Audio Archief
Het Fries Film & Audio Archief is verantwoordelijk voor het verzamelen, bewaren en beschikbaar stellen van films, video's en audio opnames gemaakt in en over Fryslân. Het archief is het oudste regionale audiovisuele archief in Nederland. De collectie bestaat uit meer dan 22.000 unieke audiovisuele dragers daterend vanaf het begin van de vorige eeuw tot vandaag. De beelden en geluiden zijn afkomstig van professionele filmakers, erfgoedpartijen, Friese musea, culturele instellingen, overheidsorganisaties en particulieren. Het archief fungeert in Fryslân als knooppunt en kenniscentrum voor audiovisueel erfgoed en het werkt samen met onder meer andere erfgoedpartijen, culturele- en onderwijsinstellingen.

Het doel
Voor het begrip van de geschiedenis en identiteit van de gemeente Waadhoeke zetten wij in op het goed beheren en toegankelijk maken van historische documenten en audiovisuele media die waardevol zijn.

Uitvoering
- Het verder ontsluiten van het gemeentelijk archief voor onze inwoners en andere geïnteresseerden. Dit door:
  - het compleet maken en publiceren van de archief inventarislijst;
  - het verbeteren van de dienstverlening en de communicatie (onder de aandacht brengen van het archief).
- Uitvoering geven aan de verplichtingen die voorvloeien uit de inwerkingtreding van de nieuwe Archiefwet.
- De erfgoedverenigingen ondersteunen bij het registreren, digitaliseren en ontsluiten van hun archief.
- Versterken van de samenwerking tussen erfgoedverenigingen, professionele instellingen, steunorganisaties en het gemeentelijk archief.

6.3 Kerkorgels

In bijna elk kerkdorp is een historisch kerkorgel te vinden, veel van deze orgels zijn rijksmonumenten. Vaak zijn de orgels in prima (gerestaureerde) staat. Verschillende stichtingen komen op voor het culturele en historisch belang van het Friese orgel, zoals Stichting Orgel Waadhoeke en Organum Frisicum (de provinciebrede belangen- en kennisorganisatie). Samen met de betrokkenen bij deze orgels en de liefhebbers van orgelmuziek hebben we geconstateerd dat deze instrumenten erg weinig bespeeld worden. In 2024 heeft dit geleid tot de subsidiering van een tweetal orgelprojecten.
Via 'O CIELO' organiseert Stichting Barrevoet theaterconcerten in verschillende dorpen in Waadhoeke, waarbij ze het plaatselijk kerkorgel in verbinding brengen met andere instrumenten, het dorp, haar inwoners en de geschiedenis van het dorp.
Daarnaast ondersteunt de gemeente de Stichting Orgel Waadhoeke. Dit is een Waadhoeke-breed netwerk van orgelliefhebbers dat als doel heeft meer bekendheid te geven aan en meer gebruik te maken van de orgels in onze gemeente. De stichting heeft een meerjarig programma ontwikkeld waarmee ze aansluiten bij bestaande initiatieven in de verschillende dorpen, nieuwe orgelactiviteiten ontwikkelen en uitvoeren, kinderen en basisscholen betrekken bij orgelactiviteiten, samenwerking aangaan met het conservatorium en zorgen voor kwalitatieve en eigentijdse orgelpromotie. Dit moet een vernieuwende aanpak opleveren en het aanboren van een nieuw publiek door andere disciplines bij de concerten te betrekken.

Het doel
We spannen ons in om de historische kerkorgels (ons klinkend erfgoed) meer bekendheid te geven en weer vaker te laten klinken.

Uitvoering
- We evalueren de samenwerking met de Stichting Orgel Waadhoeke en de subsidiering van O CIELO en bekijken op basis daarvan wat er voor de lange termijn nodig is om bovengenoemde doelstelling te halen.
- We onderzoeken of de orgelactiviteiten kunnen bijdragen aan de, vanuit het beleid voor recreatie & toerisme gewenste, bredere openstelling van de historische dorpskerken.

6.4 Beeldende kunst

De gemeente bezit een grote diversiteit aan kunstobjecten en historische voorwerpen, grotendeels ondergebracht bij, en beheerd door, Museum Martena. Een kleine collectie wordt bewaard en beheerd door het Planetarium. Daarnaast zijn er in het gemeentehuis en het historisch raadhuis van Franeker nog een aantal kunstobjecten en historische voorwerpen aanwezig.

De collecties in beheer bij Museum Martena en Planetarium zijn door de gemeente verzekerd. Vanuit Museum Martena wordt voorgesteld om de collectie niet langer te verzekeren. Het voorstel sluit aan bij een landelijke trend waarbij publieke eigenaren zoals musea en overheden overgaan van het verzekeren van hun collectie naar het instellen van een fonds voor herstel en restauratie. Zo is er vanuit het ministerie van OCW een convenant opgesteld, waarbij is overeengekomen dat musea en overheden alleen een verzekering afsluiten voor het herstellen van de schade die gedurende de bruikleenperiode zou kunnen ontstaan. Alle overheden hebben dit convenant ondertekend.

Beeldende kunst in de openbare ruimte
Waadhoeke kent een verscheidenheid aan beeldende kunstwerken in de openbare ruimte. Vaak is een werk geplaatst als resultaat van een maatschappelijk initiatief of gebeurtenis. Het werk is vervolgens in eigendom en beheer overgedragen aan de gemeente. De registratie van deze werken is niet compleet. Onderhoud gebeurt op basis van meldingen.

> ***Franeker, ster van de Elfsteden***
> *Franeker is onder meer bekend als één van de Friese elfsteden. Naast de beroemde schaatstocht zijn er ook wandel-, fiets- en vaar-varianten van de elfstedentocht.*
> *Als nalatenschap aan Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad 2018 heben de 11 steden ieder een eigen fontein gekregen, vormgegeven door een internationaal kunstenaar. De '11Fountains' blijken voor veel mensen een nieuwe reden om alle 11 steden te bezoeken.*

Het doel
We streven naar een compleet en geregistreerd overzicht van de beeldende kunst in gemeentelijk eigendom. Daarbij hebben we aandacht voor planmatig behoud, beheer en publieksinformatie.

Uitvoering

- Van de aanwezige kunstobjecten en historische voorwerpen in het stadhuis en gemeentehuis wordt nagegaan wat de relatie met én de cultuurhistorische waarde voor Waadhoeke is. Op basis daarvan worden ze in beheer ondergebracht bij Museum Martena dan wel afgestoten.
- In samenspraak met Museum Martena en het planetarium onderzoeken we de mogelijkheid om de huidige collectieverzekering te beëindigen en een herstelfonds op te zetten, hierin volgen we het landelijk beleid.
- We inventariseren de beeldende kunst in de openbare ruimte waarna het wordt beoordeeld op de cultuurhistorische waarde voor Waadhoeke. Op basis daarvan wordt het opgenomen in het gemeentelijk meerjaren-beheerplan en geregistreerd.
- Er komt een protocol over hoe om te gaan met nieuwe beeldende kunstuitingen in de openbare ruimte. In het protocol worden onder meer de voorwaarden vastgelegd – zoals het gebruik van duurzame materialen en de kosten van onderhoud – waaronder de gemeente kunst in eigendom en beheer neemt, of schenkingen accepteert.

6.5 Archeologische vondsten

De gemeente Waadhoeke is rijk aan archeologisch erfgoed. Het landschap, gevormd door eeuwenlange interactie tussen mens en water, heeft een groot aantal archeologische vondsten opgeleverd. Deze objecten, variërend van gebruiksvoorwerpen (een prehistorische aardewerken pot) tot sieraden (een Middeleeuwse mantelspeld) en menselijke resten, geven inzicht in de leefwijze van de eerste bewoners van het terpenland.

De vondsten bevinden zich grotendeels in beheer bij regionale musea en steunpunten, waaronder de Archeologische Steunpunten van TerpEnLand (Wijnaldum, Firdgum, Hegebeintum en Oudebildtzijl). Deze steunpunten maken archeologie beleefbaar en vervullen een belangrijke rol in educatie en toerisme en dragen bij aan grotere bewustwording van het bodemarchief.

> ***Archeologische steunpunten***
> *De vier steunpunten van TerpEnLand vormen een thematisch en geografisch netwerk waarin verschillende aspecten van het leven op terpen en in het kustgebied worden belicht. In samenwerking met de 'Stichting TerpEnLand' en betrokken vrijwilligersorganisaties wordt kennis toegankelijk gemaakt via exposities, activiteiten en reconstructies. De Aerden Plaats voegt hieraan een bredere cultuurhistorische dimensie toe.*
> *De steunpunten dragen bij aan toeristische spreiding, lokale binding en erfgoededucatie. Ze worden grotendeels gerund door vrijwilligers en zijn afhankelijk van lokale en provinciale ondersteuning.*

Het doel
Versterken van het archeologisch netwerk en de zichtbaarheid van archeologische vondsten in Waadhoeke, met als uitgangspunt goed beheer, educatie en beleving van het archeologisch erfgoed.

Uitvoering
- We brengen in kaart welke archeologische vondsten en objecten zich in gemeentelijk eigendom bevinden en onderzoeken of en hoe deze objecten onder beheer kunnen worden ondergebracht bij een erkende erfgoedinstelling.
- In samenwerking met Steunpunt Monumentenzorg Fryslân stellen we een richtlijn op voor de omgang met archeologische vondsten bij gemeentelijke projecten.
- We verbeteren de informatievoorziening en meldstructuur rond archeologische vondsten en bodemingrepen, om drempels voor betrokkenheid te verlagen.

7 Immaterieel erfgoed

7.1 Taal

Nederlands, Fries, Bildts en Franekers, vier talen die veel zeggen over de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van Waadhoeke. Vier talen die samen uiting geven aan de identiteit van de gemeente en tegelijkertijd de verrassende diversiteit van het gebied en haar inwoners laat zien.
Het gemeentelijk taalbeleid is gericht op meer gebruik van het Fries, Bildts en Franekers, dit vanuit de thema's vertrouwd, zichtbaar en uitnodigend. Verschillende taal- en cultuurorganisaties zijn bij de uitvoering betrokken. Met gerichte taalinformatie bereiken we een substantieel aantal aankomende ouders bij hun keuze welke taal/talen ze in de opvoeding gaan gebruiken. Met voorlichting en tips over (meer)talig opvoeden wordt 98% van alle jonge ouders in Waadhoeke bereikt. Alle basisschoolkinderen in de gemeente komen op een creatieve en eigentijdse manier in aanraking met onze talen en leren ze spelenderwijs gebruiken. Nieuwe inwoners krijgen informatie over onze meertaligheid en krijgen de mogelijkheid ze zelf te leren. Onze inwoners, maar ook degenen die Waadhoeke bezoeken, komen

overal in het gebied de diversiteit aan talen tegen, in culturele uitingen, op bebording en tijdens het bezoek aan culturele en toeristische voorzieningen.

Aanvullend zien we kansen om de maatschappelijke waarde van onze talen voor zowel onze eigen inwoners als geïnteresseerden en toeristen verder te vergroten. Dit door de geschiedenis en ontwikkeling van de talen te belichten en daarmee het verhaal van het Fries, Bildts en Franekers te vertellen.

Het doel
Waadhoeke is een unieke meertalige gemeente. Daar zijn we trots op, dat willen we behouden en versterken.
We creëren nog meer inzicht, interesse en betrokkenheid rondom taal. Dit doen we door geschiedenis en wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot het Fries, Bildts en Franekers voor een breed publiek te ontsluiten. Hiermee houden we de talen levend.

Uitvoering
- We blijven onze taalpartners zoals Bildts Aigene en het Genoatskap foar ut behoud fan ut Franekers ondersteunen.
- We zetten in op samenwerking met en tussen de Fryske Akademy en de Academie van Franeker.

7.2 Sport en spel
In deze paragraaf gaat het over een aantal cultuurhistorische activiteiten die tegelijkertijd ook belangrijke actuele waarde voor Waadhoeke hebben: sport en spel.

Kaatsen
Het kaatsen vindt zijn oorsprong in het 12e-eeuwse jeu de paume in Frankrijk, verspreidde zich via de adel, en ontwikkelde zich tot het huidige Friese kaatsspel met zijn karakteristieke handpalmtechniek en traditionele velden. Na een bloeiperiode in de 16e en 17e eeuw, met name in Antwerpen, komt het spel in de 19e eeuw in verval, totdat de oprichting in 1853 van de *Permanente Commissie der Franeker Kaatspartij* het kaatsen nieuw leven inblaast. In de 20e eeuw leidt de oprichting van de *Koninklijke Nederlandse Kaatsbond* (KNKB) tot verdere standaardisering en de ontwikkeling van het Friese kaatsen tot de internationale sport die we vandaag kennen.
Dat de sport in Waadhoeke belangrijk is blijkt uit - uniek in Nederland - de overdekte kaatshal die er in Franeker is. Ook heeft Waadhoeke 31 kaatsvelden waar in het kaatsseizoen gespeeld wordt.

Fierljeppen
Fierljeppen ontstond in middeleeuws Fryslân als een praktische manier voor boeren om met een polsstok sloten over te steken, en evolueerde in de 18e eeuw tot een sport met de eerste wedstrijd in 1767 in Baard. In de 20e eeuw werd het een georganiseerde sport met de oprichting van bonden zoals de Frysk Ljeppers Boun in 1960 (een initiatief van de Friese Vogelbeschermingswachten). Het ljeppen gebeurde in het begin vanaf de oever over een sloot.
Later worden voor wedstrijden schansen aangebracht, die geleidelijk langer en hoger worden. Het water wordt verdiept om een val vanuit een hoge polsstok veilig op te kunnen vangen. Inmiddels zijn veiligheidsnormen vastgesteld waaraan schans en waterdiepte moeten voldoen. Vanaf 2010 zijn er ook (aangepaste) jeugdschansen wat de sportbeoefening op jonge leeftijd een stuk toegankelijker heeft gemaakt.
In onze gemeente (Winsum) vinden jaarlijks de Friese Kampioenschappen fierljeppen plaats.
Het fierljeppen staat sinds 2018 in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland.

> ***Kooitje tipelen op Het Bildt***
> *Kooitje tipelen is een traditioneel volks- en behendigheidsspel uit de Friese streek Het Bildt. Bij dit spel (ook wel tipelen genoemd) slaan spelers met behulp van een plankje en een stok een klein houten balletje - de 'kooi' - zo ver mogelijk weg. Het spel zou lang geleden ontstaan zijn in de weilanden langs de Oudebildtdijk. In de 19e en 20e eeuw groeit het uit tot een populair tijdverdrijf rond Palmpasen en Pasen.*

Frysk damjen
Fries dammen is een variant van het damspel. Het wordt gespeeld op een internationaal dambord met als afwijkende regel dat ook horizontaal en verticaal slaan toegestaan is. In de 19e eeuw was dit de gangbare damversie in Fryslân. Sinds 2009 wordt in Franeker het 'Grutmastertoernoai' gespeeld, inmiddels uitgegroeid tot het 'Fryslân Open'. Het Frysk damjen is een vorm van denksport die zich mag verheugen in een groeiende belangstelling, zowel regionaal als internationaal.
De Werelddambond FMJD (World Draughts Federation) heeft in 2017 het Frysk damjen erkend als internationale wedstrijdsport.

Het doel
We willen de specifiek Friese sporten die bijdragen aan de bewustwording, verbinding en bescherming van het erfgoed behouden en zo mogelijk verder ontwikkelen. De nadruk ligt daarbij op het stimuleren van deelname, het behouden van vrijwilligers, en het verbeteren van de zichtbaarheid en toegankelijkheid. Mede door de overdracht van kennis, vaardigheden en tradities, zorgen we voor het voortbestaan van dit erfgoed.

Uitvoering
- De gemeente Waadhoeke ambieert onderscheidende kaatsevenementen naar Waadhoeke te halen dan wel in Waadhoeke te organiseren; we onderzoeken hiervoor de mogelijkheden.
- Hoewel het fierljeppen wel in de *Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland* is opgenomen, staat het kaatsen nog niet op deze lijst (het lanenkaatsen in Harlingen wordt wel genoemd). Om aandacht voor dit erfgoed te genereren, de unieke positie van Waadhoeke in de kaatswereld onder de aandacht te brengen, en de waardering uit te spreken voor de vele mensen die zich met het kaatsen bezighouden, gaan wij ons inspannen om het kaatsen in de *Inventaris Immaterieel Erfgoed* te krijgen.

7.3 Podiumkunsten
Podiumkunsten kunnen een onderdeel van het immaterieel erfgoed zijn, en zijn ook een manier om andere vormen van erfgoed zichtbaar te maken en te versterken. Tot de podiumkunsten rekenen we muziek, muziektheater, theater en dans. Door de overdracht van verhalen, kennis, vaardigheden en tradities dragen zij bij aan de continuïteit van ons erfgoed.

In veel dorpen zijn toneel- en muziekverenigingen actief. Zij zorgen voor levendige tradities, met activiteiten voor jong en oud. De repetities en voorstellingen vinden vaak in de dorpshuizen plaats. Een bijzonder voorbeeld van zo'n traditie is het iepenloftspul: Friestalige openluchtvoorstellingen die met vrijwilligers en amateurtoneelspelers tot stand komen, vaak verbonden aan jaarmarkten of kermisweekenden. Het bekendste voorbeeld is het iepenloftspul van Dronryp, maar ook elders in de gemeente vinden soortgelijke producties plaats.

Het doel
We zetten in op het bevorderen en ondersteunen van de ontwikkeling en presentatie van podiumkunsten die bijdragen aan de bewustwording en verbinding van ons erfgoed.

Uitvoering
- We blijven belangrijke podia voor podiumkunsten subsidiëren.
- We ondersteunen verenigingen die podiumkunsten zoals iepenloftspullen organiseren en zetten in op behoud en promotie van deze unieke Friestalige traditie.

8 Uitvoering en monitoring
Het erfgoedbeleid vormt het kader voor de komende zes jaar en krijgt zijn concrete uitwerking in een Omgevingsprogramma Erfgoed. In het Omgevingsprogramma zorgen we voor een samenhangende fasering van de uitvoering van de maatregelen en activiteiten. Het Omgevingsprogramma gaat over alle onderdelen van het beleid: over roerend, onroerend en immaterieel erfgoed.

De ruimtelijke aspecten van erfgoed worden opgenomen in het Omgevingsplan. We sluiten aan bij de integrale benadering en uitvoeringspraktijk van de Omgevingswet.

Na vaststelling van het beleid ligt de prioriteit bij de werkzaamheden rondom een erfgoedregister en de inventarisatie van potentiële gemeentelijke monumenten en het funerair erfgoed.
Voor de uitvoering van het beleid zijn voldoende menskracht en middelen noodzakelijk. De gemeente zet in op een efficiënte inzet van interne capaciteit en samenwerking met erfgoedorganisaties, vrijwilligers en externe deskundigen. Waar nodig worden aanvullende middelen gezocht.

Monitoring en evaluatie zijn een vast onderdeel van het beleid. Het erfgoedbeleid wordt uitgevoerd in een voortdurend veranderende context met nieuwe inzichten en ontwikkelingen. Zo is bijvoorbeeld een aanpassing van de Erfgoedwet aangekondigd. Om flexibel en actueel te blijven wordt het beleid daarom regelmatig gemonitord en geëvalueerd. Op basis van deze evaluaties kunnen accenten worden bijgesteld en nieuwe prioriteiten worden gekozen. De raad wordt periodiek geïnformeerd over de voortgang.

9 Lijst met gesprekspartners
Academie van Franeker
Aerden Plaats
Amateurarcheologen

Amateurhistorici
Archeologie Provincie Fryslân
Archeologische steunpunten (TerpEnLand)
Archeologysk Wurkferbân
Bibliotheek Noord-Fryslân
Bildts Aigene
Bond Heemschut, commissie Fryslân
Bureau Funeraire Adviezen
Cultuurhistorisch beleidsadviseur Leeuwarden
Doarpsargyf Winsum
Erfgoed en Cultuurlandschap Provincie Fryslân
Erfgoedvereniging Heemschut (Afdeling Fryslân)
Fryske Akademy
Historisch Centrum Franeker
Kaatsmuseum
Koninklijk Eise Eisinga Planetarium
Kwartiermaker erfgoed Waadhoeke
Museum Martena
Rypster Aldheidskeamer
Steunpunt Monumentenzorg Fryslân
Stichting de Fryske Mole
Stichting Erfgoed en Publiek
Stichting Erfgoed Fundaasje
Stichting het Cuypersgenootschap
Stichting Molen De Korenaar
Stichting Molens in Menaldumadeel
Stichting Open Monumentendag Waadhoeke
Stichting tot behoud van monumenten in de gemeente Waadhoeke
Stichting Vrouwbuurstermolen
Stichting Waterschapserfgoed
Vereniging Vrienden van Franeker
Werkgroep Archeologie gemeente Leeuwarden
Wetterskip Fryslân